

ZVONICE U KOSTELA SV. ŠIMONA A JUDY VE VITICÍCH U KOUŘIMI

Jan Veselý
Jan Kypta
Robert Šimůnek

Předmětem článku je zvonice u farního kostela sv. Šimona a Judy ve středočeské vsi Vitici. Její přízemí je zděné, zvonové patro dřevěné. Podle výsledků dendrochronologické analýzy vznikla stavba na konci 60. let 17. století. Pozornost je věnována hlavně konstrukcím stěn patra a krovu. Bližší pohled zasluhují i středověké dveře, druhotně použité ve vstupu do přízemí. Ve zvonici se dochoval zvon z roku 1560.

Klíčová slova: zvonice – tesařské konstrukce – krov – zvony – středověké dveře

The Bell Tower near the Church of Sts Simon and Jude in Vitice near Kouřim

The article deals with the bell tower by the parish church consecrated to Sts Simon and Jude in the village of Vitice, Central Bohemia. The ground floor is made of stone, while the bell-chamber is made of wood. Based on the dendrochronological analysis, the tower was erected in the late 1660s. Attention focuses primarily on the construction of the second floor walls and the roof frame. The medieval door, used secondarily for the ground floor entrance, deserves closer inspection as well. The bell in the tower dates back to 1560.

Keywords: bell tower – carpentry constructions – roof frame – bells – medieval door

<https://doi.org/10.56112/psc.2023.2.02>

Úvod

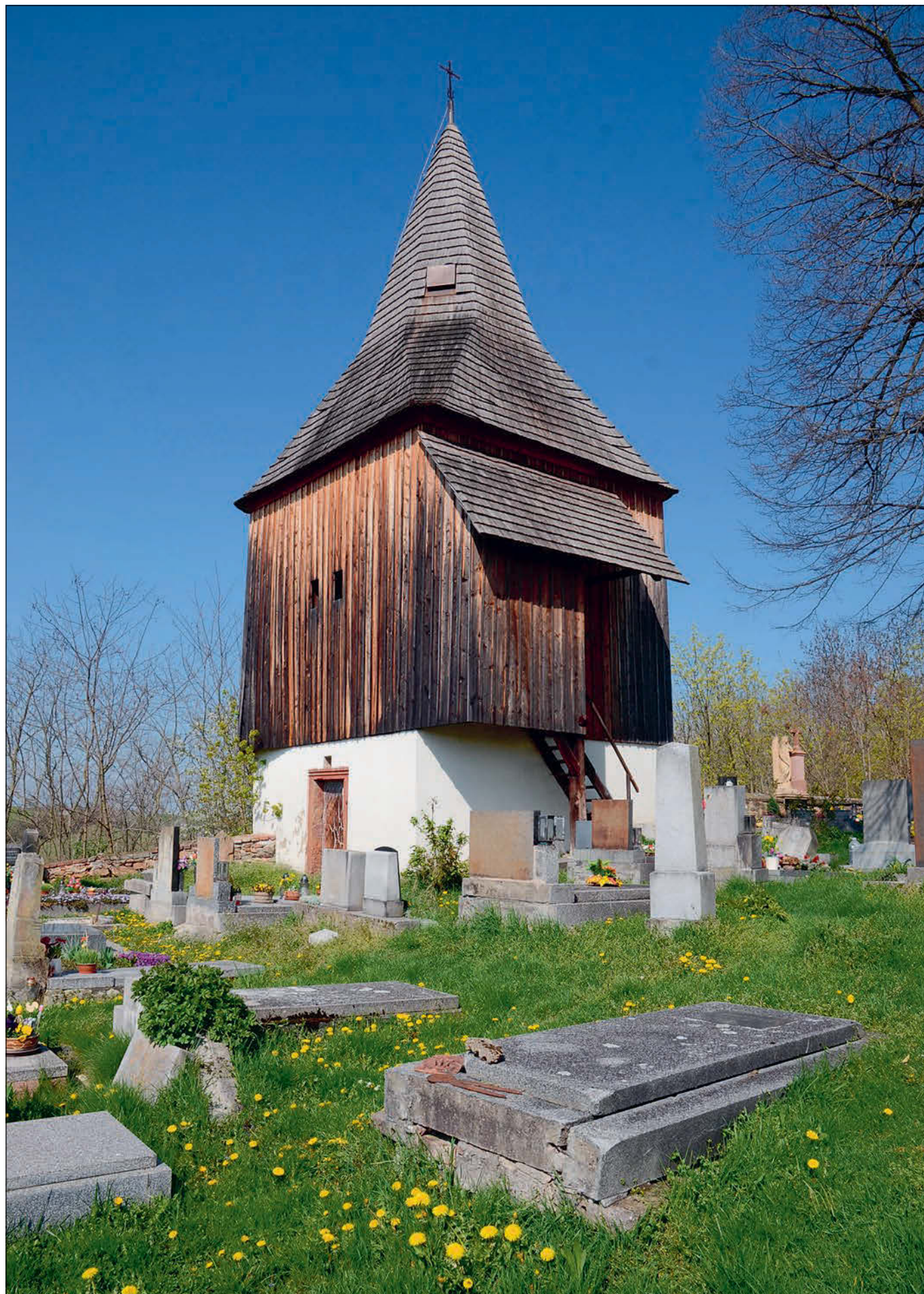
Cílem článku je prezentace výsledků komplexního stavebněhistorického průzkumu zvonice u farního kostela sv. Šimona a Judy ve vsi Vitici (okres Kolín), jež leží přibližně v polovině vzdálenosti mezi Českým Brodem a Kouřimi. Probíráme-li se dosavadní literaturou, ke zvonici nalezneme pouze kusé údaje v soupisových pracích. Nejvíce informací obsahuje turistický průvodce (Kuča 2015, 457). Samostatného drobného

článku se dočkal ve zvonici dochovaný zvon z 16. století (Vácha 1990). Poznání stavební historie zdejšího kostela je mnohem pokročilejší. Řadu zásadních zjištění přinesl operativní průzkum v 80. letech minulého století, kdy bylo díky silnému stupni degradace vnějších omítek možné zkoumat situace vyvíjející o středověkých etapách (Sommer 1987).

Náš zájem o zvonici vyvolala hlavně nezvyklá, archaicky působící konstrukce krovu stanové střechy. Podle jejího charakteru jsme ve shodě s dosavadní literaturou předpokládali,

Obr. 1: Vitice (okres Kolín), celkový pohled na areál kostela sv. Šimona a Judy se zvonicí a hřbitovem od jihu (foto Unie Vilím, Praha; před 1907; z pozůstalosti A. Podlahy; sbírka fotografické dokumentace NPÚ GnŘ).

Obr. 2: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, celkový pohled od jihovýchodu. Při levém nároží je na rozhraní zděné a dřevěné části patrné zalomení a přesah jižní stěny patra (není-li uvedeno jinak, všechny snímky J. Veselý, 2023).

Obr. 3: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, celkové pohledy na zvonici od severovýchodu, v současnosti a před poslední opravou. Patrné jsou rozdíly v počtu otvorů a uspořádání prkenného pláště patra, zejména v patní části. Původně dosahovala prkna na severní straně níže než na východní, v souladu s výškovou úrovní uložení patních trámů stěn (a – foto H. Hermannová, 2001; b – foto J. Veselý, 2023).

že zvonice vznikla v 16. století. Ve skutečnosti ale pochází z 3. čtvrtiny 17. století, jak jednoznačně vyplývá z výsledků dendrochronologické analýzy. Exaktní datování ovšem nijak nesnižuje hodnotu pozoruhodných tesařských konstrukcí, které stojí v centru našeho zájmu. Stejnou pozornost zasluhuje i středověké dveře, druhotně použité ve vstupu do zděného přízemí zvonice. Vynikají mimo jiné tím, že se ve výzdobě jejich plechového opláštění uplatňují znakové štítky a litery.

Stavební podoba zvonice

Areál kostela je situován na ostrohu při okraji historického jádra vsi. Zvonice stojí jihozápadně od kostela, v odstupu cca 15 m. Začleněna je do ohradní zdi hřbitova, jež zároveň funguje jako tarasní zeď, protože vede po hraně prudkého svahu. Povrch terénu se zde prudce sklání k západu. Zvonice je situována přímo v místě ostrého terénního zlomu. Její západní obvodová zeď je již založena ve svahu. Stavba svým severozápadním nárožím vystupuje z plochy hřbitova. Povrch terénu se sklání i v prostoru hřbitova, a to k jihu, ale pozvolna.

Přízemí a patro

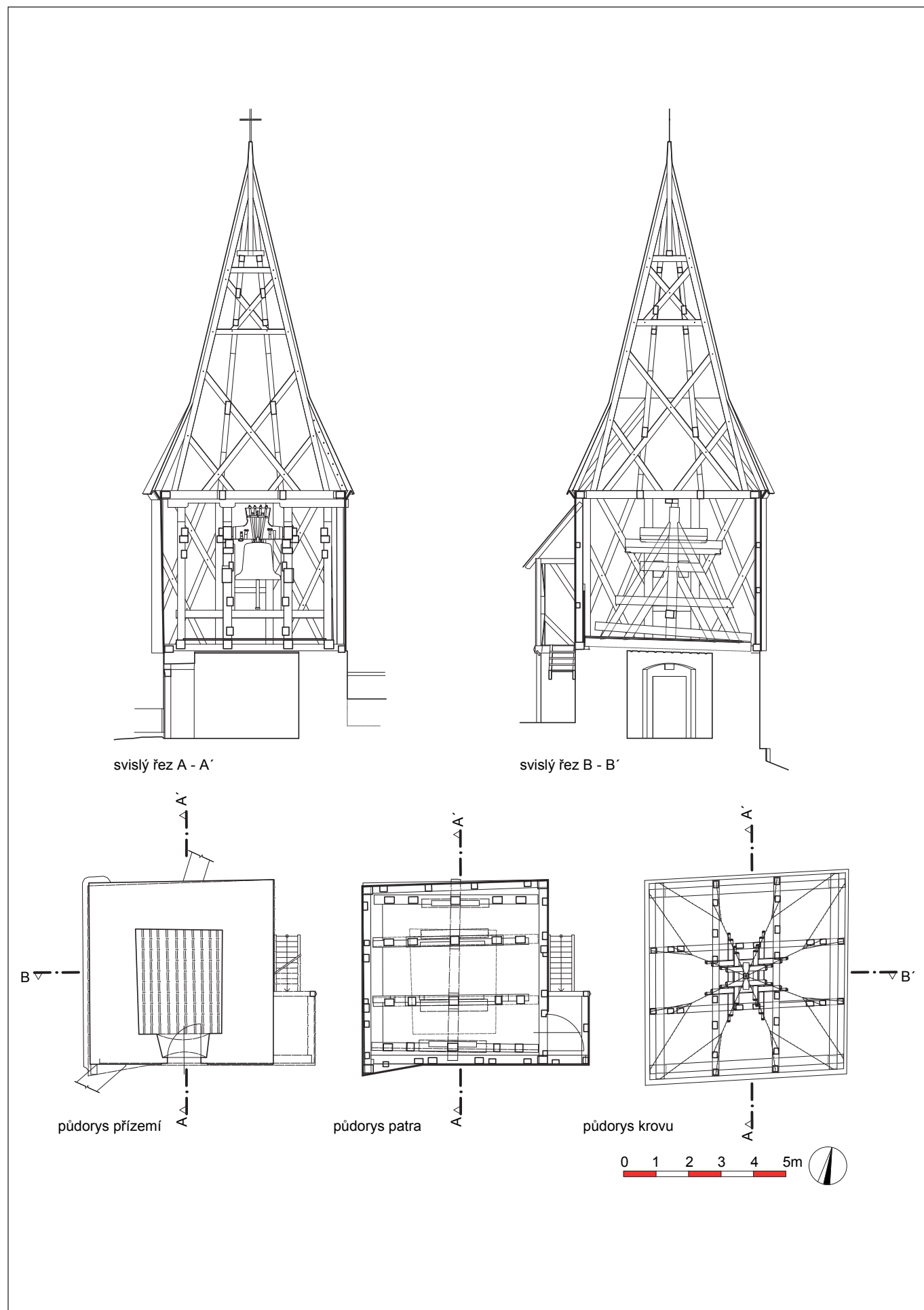
Zvonice čtvercového půdorysu sestává ze zděného přízemí a dřevěného patra zakončeného strmou jehlancovou střechou. Obě podlaží jsou samostatně přístupná, aniž by byla propojena. Vstup do přízemí se obrací k jihu, do zvonového patra se vystupuje po dřevěném schodišti přes krytou pavlátku na východní straně. Zdivo přízemí je na všech stranách

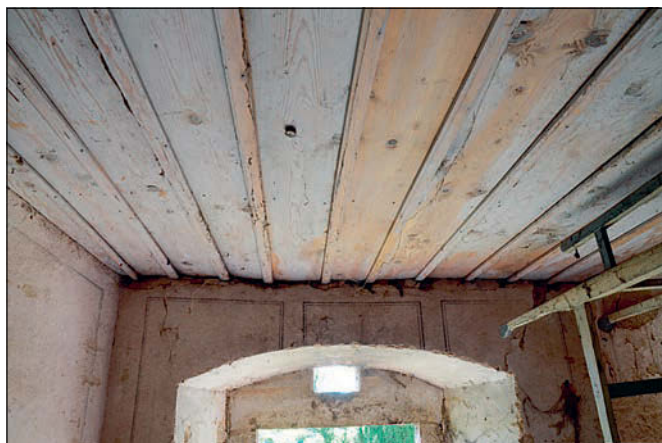
Obr. 4: Tzv. císařský otisk mapy stabilního katastru obce Vitice z roku 1841. Výřez s kostelním areálem; zvonice vyznačena šipkou (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru).

omítnuto, na západní straně, obrácené do prudkého svahu mimo hřbitov, se dochovala starší hrubá omítka. Omítky na ostatních stranách jsou novodobé, naposledy upravené v roce 2008, kdy proběhla celková oprava zvonice. V rámci této akce byl vyměněn také prkenný plášť patra a šindelová krytina.

Přízemí zvonice sloužilo jako márnice. Osově umístěný vstup, obracející se k jihu, je rámován portálem z červeného pískovce. Jeho stojky jsou hranolové, bez jakékoli profilace. Nadpraží je profilované a má podobu římsy renesančního charakteru. Esovitá horní část profilace probíhá po celé délce prvku a je ukončena prostě, bez zalomení či jakékoliv jiné obvyklé úpravy. Článek tak působí jako druhotně přenesená část rozsáhlejšího profilovaného kamenného ostění. Tomu však odporuje podoba drobného oblounového pásku ve spodní

Obr. 5: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, půdorysy a svislé řezy (zaměření J. Veselý – J. Kypta, 2023; kresba J. Veselý).

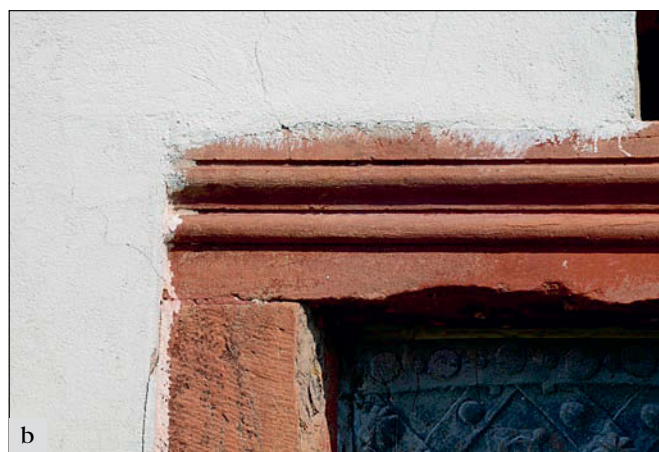

Obr. 6: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, přízemí, jižní stěna márnice s nikou vstupu. Pod stropem jsou patrné zbytky iluzivního rámování na stěnách.

Obr. 7: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, portál márnice s falešnými dveřmi.

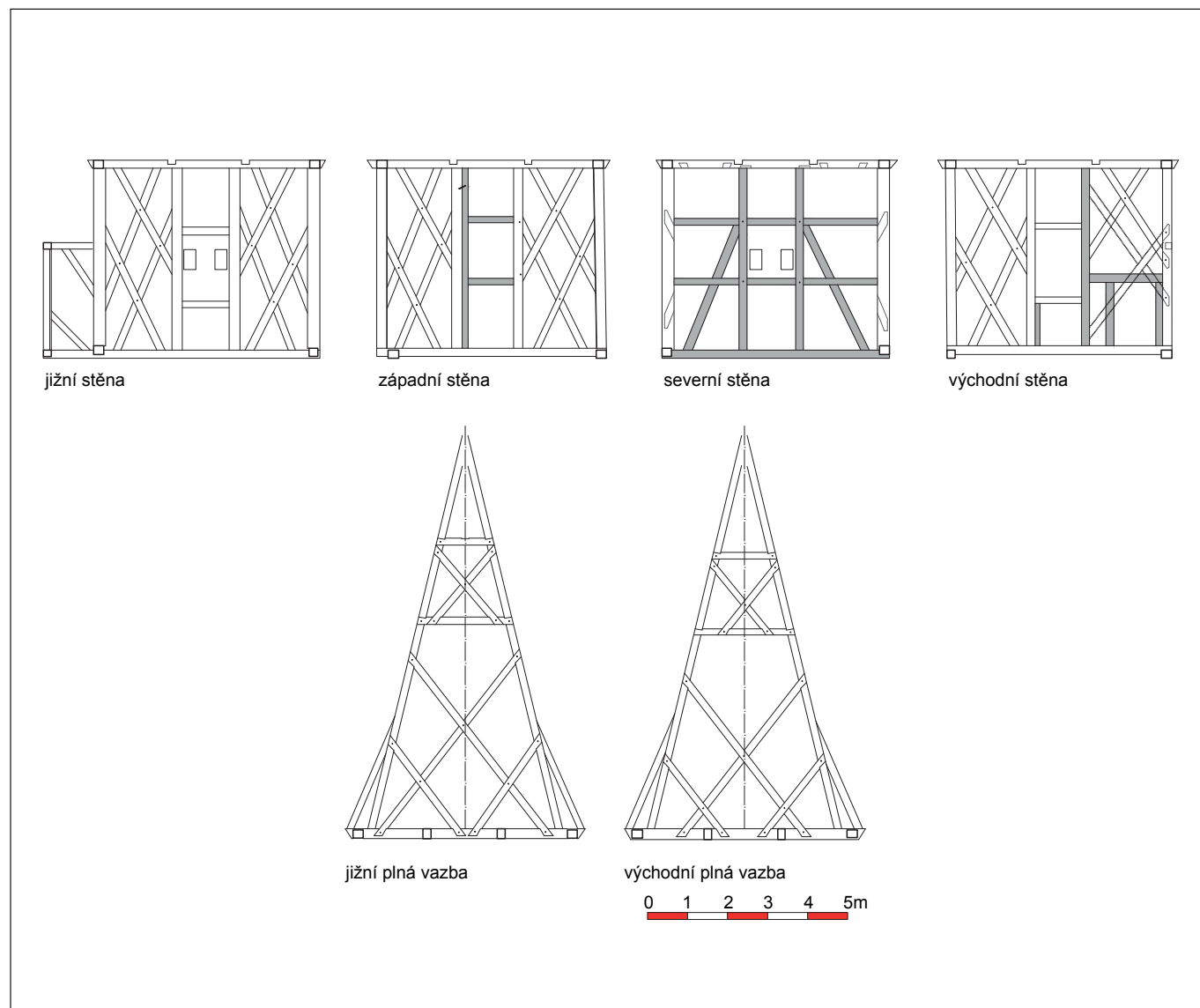
části profilu. Na starších fotografiích (obr. 8a), z doby před opravou omítek, je totiž patrné, že tento pásek končí na obou stranách cca 4 cm před koncem překladu (zhruba nad vnějšími hranami stojek). Nepochybně se jedná o původní úpravu, neboť konce oblounu mají neckovitě zaoblená čela. To dokazuje, že portál vznikl v současné podobě jako celek a byl patrně přímo určen pro dnešní umístění. Nika vstupu má špalety rozevřené dovnitř a segmentový záklenek. Ve vstupu byly donedávna umístěny středověké pobíjené dveře, k jejichž popisu se vrátíme později. Stropní trámy jsou skryty prkenným podhledem; spáry mezi prkny, probíhajícími v severojižním

Obr. 8: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, detail portálu márnice. Srovnání detailu ostění s profilovaným nadpražím před opravou omítek a v současnosti (a – výřez, fotoarchiv NPÚ ÚOP SČ v Praze, 1962; b – foto J. Veselý, 2023).

směru, jsou kryty lištami se zdobně profilovanými hranami. Ze zaměření vyplývá, že trámy stropu jsou buď totožné s patními trámy vazeb zvonové stolice, nebo jsou uloženy ve stejné úrovni. Podlahu márnice tvoří udusaná hlína. Na stěnách se dochovaly zbytky jednoduché dvoubarevné výmalby s iluzivním panelováním, kterou můžeme rámcově datovat do konce 19. století (obr. 6).

Prkenný plášť patra je recentní. Lišty kryjící spáry mezi prkny jsou na hranách prostě okoseny, předchozí však byly jednoduše profilovány, jak je patrné podle dochovaných starších okenic většího otvoru na východní straně. Jinak jsou stěny zvonice prolomeny pouze dvojicí drobných otevřených otvorů na jižní a severní straně. Před poslední opravou dvojice otvorů na jižní straně neexistovala, drobný obdélný otvor se ale nacházel v jižní stěně vstupní pavlázky, která je dnes celistvá. Při severovýchodním nároží zvonice bylo v severní stěně ještě malé, půlkruhově zakončené okénko. Z historických fotografií je rovněž patrné, že ve spodní části středního pole severní stěny, pod dvojicí okének, byla část pláště vyjímatelná. Vstup do patra je situován na konci pavlázky, při jihovýchodním nároží patra. Za zmínku stojí historické dveře svlakové konstrukce, s dochovaným kování (obr. 12). Pozornost zaslouží zejména závěsy, které mají středověký charakter, především se ale jedná o závěsy truhlové, nikoliv dveřní. Stejný druh závěsů má i sousední okenice. Zvláštní je rovněž orientace dveřního křídla svlaky do exteriéru. Dnešní osazení dveří, včetně sloupků i překladu jejich zárubně, jsou výsledkem mladší úpravy konstrukce východní stěny, po vyjmutí níže popisovaných vzpěr spodního ondřejského kříže.

Obr. 9: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, schémata konstrukčního uspořádání rámu obvodových stěn patra zvonice (současný stav) a sklopené pohledy na jižní a východní vazbu krovu. Mladší úpravy vyznačeny šedě (zaměření J. Veselý – J. Kypta, 2023; kresba J. Veselý).

Obvodové stěny patra mají rámovou nosnou konstrukci pokrytou zvnějšku svisle kladenými prkny. Na všech čtyřech stranách se opakuje stejné skladebné schéma rámu, se třemi poli vzájemně oddělenými sloupky. V bočních polích se nachází zavětrování tvořené vždy dvojicí vzájemně se protínajících ondřejských křížů. Středová pole jsou užší a jsou zde pouze dvě vodorovné rozpěry ohraničující okenní otvor (při poslední opravě byl obnoven pouze otvor na východní straně). V kompletním stavu bez druhotných změn se toto původní schéma dřevěných prvků stěn dochovalo na jižní straně (obr. 10). Na západní straně a východní straně registrujeme úpravy, které se dotkly hlavně středových polí. Konstrukce severní stěny byla radikálně pozměněna v roce 1901, příp. krátce poté (k dataci viz níže). Tehdy byly kompletně odstraněny původní sloupky, rozpěry i zavětrování a byl vyměněn prahový trám stěny. Dále bylo zrušeno okno ve středovém poli. Z původní konstrukce stěny se tedy dochovaly pouze nárožní sloupky a horní ližina. Podle rozmístění dnes prázdných dlabů na nárožních sloupcích a na horní ližině je ale zřejmé, že i zde bylo původně schéma stejné jako na ostatních stranách.

Na základě existence prázdných dlabů v jihovýchodním nárožním sloupku by se mohlo zdát, že vstup zde byl zřízen dodatečně: kolidoval by totiž se zavětrováním ondřejskými kříži, pro které byly určeny dlabky v nárožním sloupku. Tyto prázdné

dlabky však svědčí o uspořádání prvků spodního ondřejského kříže odlišném od ostatních polí, které umožňovalo průchod, byť shora poněkud stísněný. Že je dnešní řešení přístupu do patra v původní poloze, vyvozujeme ze skutečnosti, že patní ližina rámové konstrukce jižní stěny probíhá i pod pavláčkou. Je tedy zřejmé, že s ní bylo počítáno od samého počátku.

Z exteriéru je dobře patrné, že rámová konstrukce patra v jihozápadním nároží vystupuje mimo půdorys přízemí (obr. 2). Její jižní stěna je zalomena, přičemž nároží patra je vyloženo o 32 cm před líc zdiva přízemí. Zalomení se přitom odehrává pouze v úrovni spodního věnce, kde se patní ližina jižní stěny s patní ližinou západní stěny stýká 35 cm od jejího konce a zcela zde chybí plátový spoj. V úrovni horního trámového věnce je průběh stěny rovný, přičemž ližiny jsou svázány stejně jako na zbývajících třech nárožích. Příčinu této anomálie nedokážeme určit. Klíčové místo patního věnce je velmi špatně přístupné. V konstrukci západní stěny však pozorujeme významné anomálie. Jihozápadní nárožní sloupek je svislý, zatímco severozápadní nárožní sloupek upadá v severojižní směr o 7,5 cm k jihu. Přitom spoje severního pole západní stěny jsou přesné, zatímco v jižním poli jsou plátové spoje spodního ondřejského kříže a patní ližiny rozevřené až o 4 cm. Nestejnosměrný průběh spodní a horní ližiny jižní stěny se pak projevuje tím, že pláty ramen spodního ondřejské-

ho kříže v západním poli nedosedají do dlabů ližiny, ale jsou opřeny o její vnější líc. Jedná se ale o následky, nikoliv příčiny popsané anomálie. Zdivo přízemí má sice o 10 cm kratší západní stěnu a nasazení patra v severozápadním nároží je oproti vnějšímu líci severní stěny o 9 cm posunuto, stále ale zbývá dalších 12 cm, o které je délka základu západní rámové stěny patra větší oproti stranám ostatním. Jak mohl takový rozdíl při vázání tesařské konstrukce vzniknout, je otázkou. Deformace jižní stěny patra však rozhodně není důsledkem nepravidelnosti zdiva přízemí.

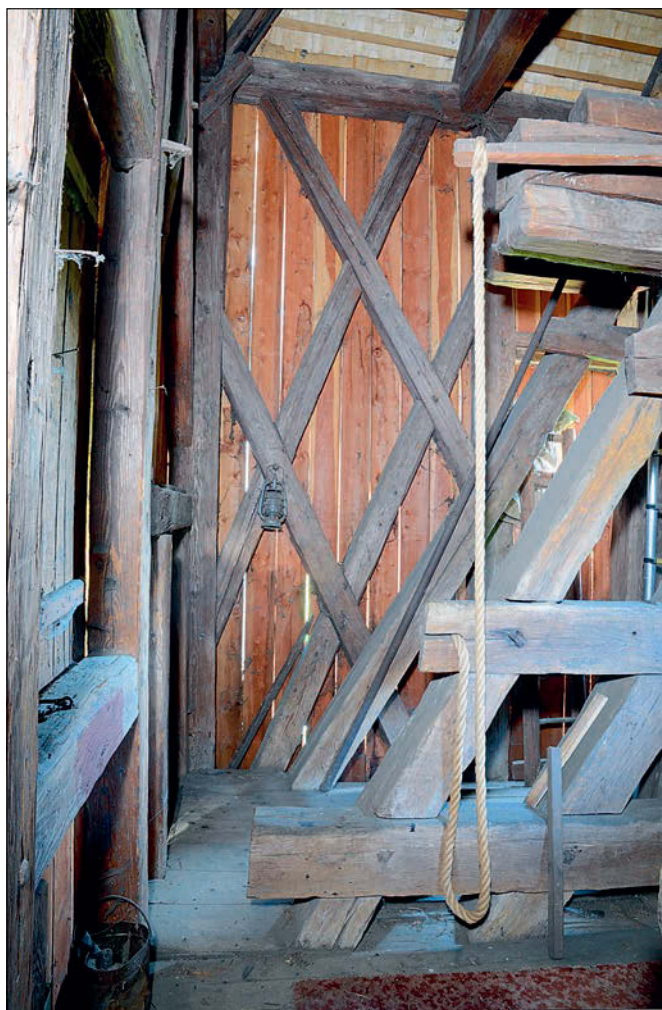
Dřevěné patro zvonice ukrývá masivní zvonovou stolicí vzpěradlové konstrukce (obráz. 13). Ta má čtyři vazby založené na patních trámech probíhajících ve východo-západním směru. Jejich uložení na koruně zdiva není přístupné. Krajiní vazby jsou jednodušší než vazby vnitřní. Každá z vazeb sestává v základu z patního trámu a na něm založeného sloupu zavětrovaného dvěma dvojicemi šikmých vzpěr. Všechny čtyři vazby propojuje trám převázky, načepovaný shora na sloupy. Každá z vazeb je dále zpevněna vodorovnými kleštinami, přičemž v dnešním stavu je těchto vodorovných prvků více než původně, protože byly postupně přidávány při změnách zavěšení zvonů. Krajiní vazby tak měly původně pouze jednu úroveň kleštin, střední vazby pak úroveň tři, dnes jsou v krajních vazbách dvě úrovně kleštin. Těsně nad ty původní byly v blíže neurčené době přidány další, na kterých jsou dnes uloženy ocelové kolébky mladších zvonů (jižnější byl zrekvírován za druhé světové války). Rovněž ve středních vazbách byly v hor-

ní části přidány další kleštiny. Účel dvojice drobnějších jednostranných kleštin v úrovni 26 cm pod hlavními kleštinami, na nichž byla původně uložena ložiska hlavy (kolébky) zvonu, není jasný. Dlouhé kleštiny přidané seshora na původní hlavní kleštiny nesou dnes mladší ložiska. V důsledku posouvání ložisek zvonových kolébek vzhůru musela být horní převázka v jižním a středním poli odspodu zeslabena až o 13 cm. Tyto úpravy můžeme datovat do první třetiny 20. století jak dokládá vročení 1925 namalované černou barvou na původní hlavě (kolébce) zvonu.

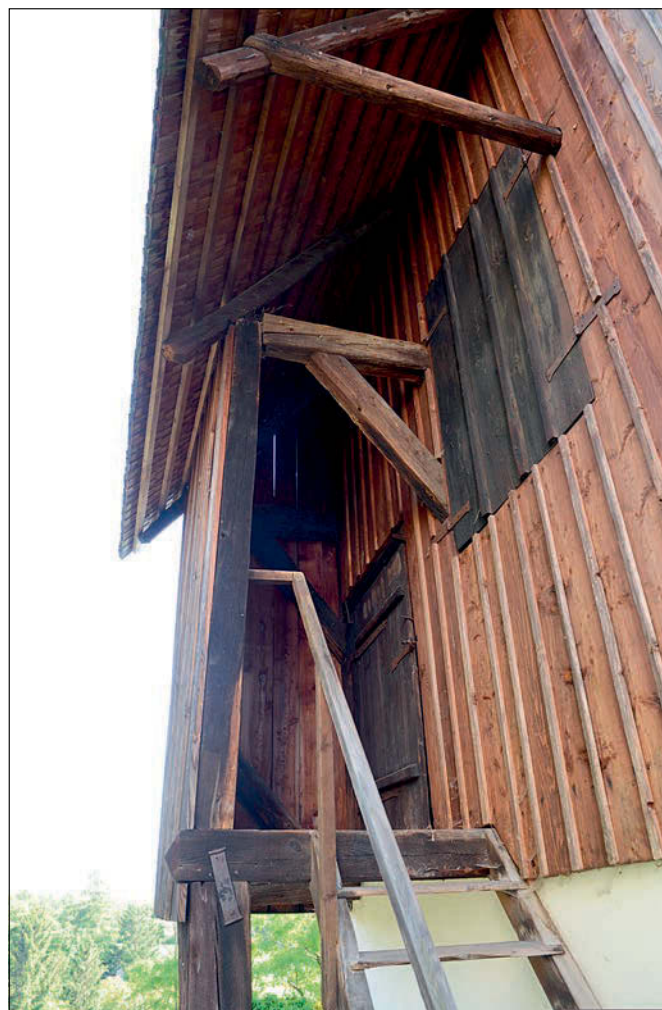
Krov

Střecha zvonice je stanová osmiboká, se čtyřmi stranami základního osmibokého jehlanu orientovanými rovnoběžně se stěnami patra. Přejít základního vysokého jehlanu na hranolové těleso patra je realizován pomocí námětků, sahajících zhruba do třetiny výšky střechy.

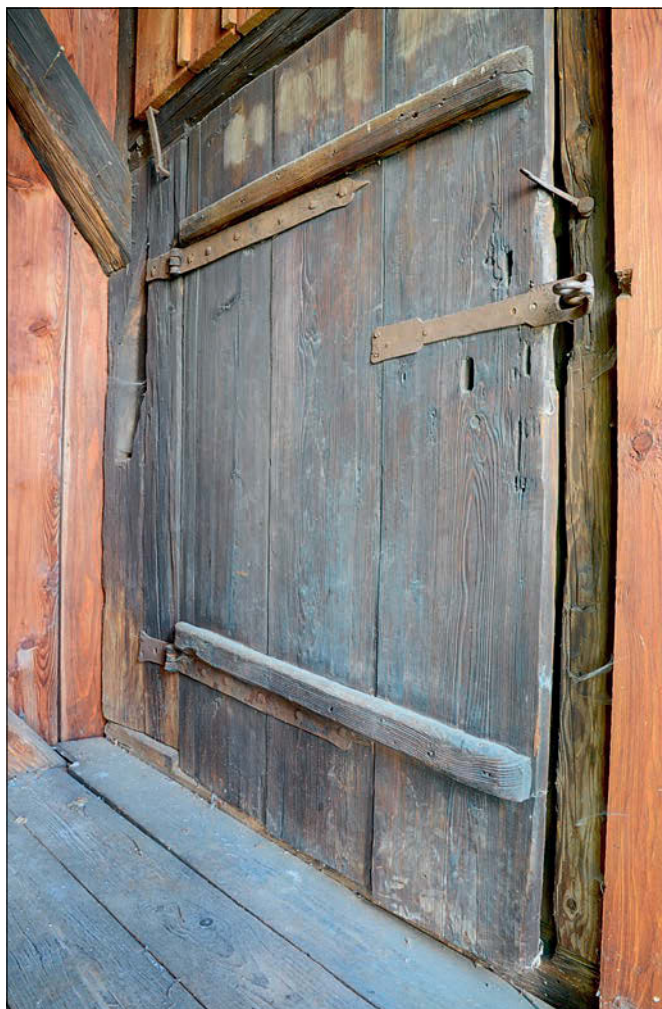
Krov je založen na dvou dvojicích křížících se vazných trámů, uložených na horním obvodovém věnci stěn patra. Vazné trámy se nalézají zhruba ve třetinách délky stran, přičemž jsou na trámech věnce nakampovány (výškový rozdíl mezi horními líci trámů však činí pouhé 3 cm). Vlastní nosnou konstrukci krovu tvoří čtveřice nakloněných plných vazeb, kdy jsou proti sobě vždy dvě a dvě vazby ve vrcholu vzepřeny. Zde se nachází krátká hrotnice, založená na příčníku položeném na horní

Obr. 10: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, pohled na typický způsob zavětrování krajního pole rámové konstrukce stěn patra s dvojicí pronikajících se ondřejských křížů. Východní pole jižní stěny.

Obr. 11: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, detail pavlázky s nástupním schodištěm do patra. Patrně jsou původní okenice na středu východní stěny.

Obr. 12: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, vstupní dveře patra, s archaickými závěsy a svlaky obrácenými proti příchozímu. Na sloupku v pozadí patrný prázdný dlab po odstraněném rameni spodního ondřejského kříže jižního pole východní stěny.

Obr. 13: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, vzpěradlová zvonová stolice. Pohled na druhou vazbu od jihu.

hambalky jižní a severní vazby. Krokve vazeb tak nemají ve vrcholu spoj, ale jsou pouze lípnuty na hrotnici. Každá z vazeb sestává z vazného trámu, dvojice krokví, dvojice hambalků a trojice ondřejských křížů. Hambalky jsou umístěny poměrně vysoko. Jeden menší ondřejský kříž se nachází mezi hambalky, přičemž provazuje spodní hambalek s krokvi. Zbývající dvojice větších, navzájem se protínajících ondřejských křížů se nachází ve spodní polovině vazby a provazuje vazný trám s krokvi. Pozice hambalků a ondřejských křížů je vždy v protilehlých vazbách stejná. Ve druhé dvojici je však posunutá, aby se při vzájemném pronikání vazeb prvky míjely. To se týká především hambalků, kdy v jižní a severní vazbě jsou oproti východní a západní vazbě o více než jednu výšku profilu posunuty nahoru. U ondřejských křížů se rozdíly projevují v poloze pat na vazných trámech a vrcholů na krokvích. I tak ale musely být v místě míjení některé prvky ondřejských křížů zeslabeny. Podle podoby tesařského zpracování zeslabení lze soudit, že bylo prováděno sekerou až na stojící konstrukci, během umísťování zeslabovaných prvků (přesná poloha průniků nebyla tedy předem geometricky konstruována, což by bylo značně složité). Kromě asymetrických čepů v patě krokví jsou všechny spoje prvků plátové, jednostranně rybinové. Pouze pláty mezi ondřejskými kříži a vazným trámem jsou kryté, ostatní plátové spoje jsou nekryté. Vlastní příčné vazby jsou sice nakloněné, profily vazných trámů jsou ale orientovány svisle, ve spojích tak dochází k určité diskrepanci. Plátové spoje vzpěr ondřejských křížů tedy musely rovněž být

prováděny až na vztyčené konstrukci. Krokve jsou na vazných trámech usazeny asymetricky tak, že jejich čelní stěna lícuje s vnější hranou vazného trámu. Proto je také patní čep jednostranně asymetrický, aby byl dostatečně vzdálen od hrany.

Montážní tesařské značky byly nalezeny jen na některých prvcích, ačkoli původně musely existovat na všech. Užito bylo několik různých způsobů značení, z nichž některé jsou velmi nevýrazné a na zaprášeném povrchu se mohou snadno ztratit. Byl použit běžný systém provedení značek poblíž spojů na obou spojovaných prvcích, s odlišením pravé a levé strany vazby. Jižní vazba má číslo 1 a značky zde byly provedeny rudkou. Zajímavé je, že při spoji levé kratší vzpěry ondřejského kříže má značka podobu linky se dvěma půlkruhovými praporky (obr. 17), což by se dalo číst spíše jako dvojka. Na prvním hambalku má na levé straně značka podobu obráceného písmena W. Severní vazba má číslo 2. Na levé straně mají značky podobu krátkých hlubších záseků – patrně dlátem, na levé straně formu trojúhelníčku prováděných nejspíše patou sekery. Západní vazba má číslo 3. Zde jsou trojúhelníčky použity na levé straně, na pravé má pak značení formu tenkých záseků sekerou, napříč léty (obzvláště tyto značky lze stejně jako značky kreslené rudkou snadno přehlédnout). Východní vazba má číslo 4. Na levé straně jsou opět použity trojúhelníčky, na pravé pak hluboké záseky na hraně prvků.

Jádro konstrukce, které v půdorysu vytváří kříž, je doplněno námětky. Osm běžných námětek vytváří patní partii základních ploch střechy nad stěnami patra, dalších osm diagonál-

Obr. 14: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, průhled ze severovýchodního kouta patra vzhůru do krovu, na pronik východní vazby č. 4 a severní vazby č. 2. V popředí konstrukce východní a severní stěny patra a čtveřice námětků při východním nároží.

ních námětků vytváří nad nárožími trojúhelníkové přechody z osmibokého jehlanu střechy na čtyřboký hranol patra. Dvojice severních námětků je zajímavá tím, že mají v sobě pravidelně rozmístěné, nebozecem naskrz vyvrtné otvory (obr. 18). Z analogií lze dovodit, že se jedná o druhotně použité části někdejšího krokevního žebříku. Mohl být součástí mechanismu pro vztyčování krovových vazeb, nelze však vyloučit, že pochází ze starší stavby.

Datování zvonice

Publikovaný předpoklad, že „zvonice pochází snad z 1. poloviny 16. století“, byl vyvozen z jejího celkového architektonického výrazu, který připomíná goticko-renesanční zděné zvonice (Kuča 2015, 457). Nutno přiznat, že o podobné dataci jsme uvažovali předtím, než jsme dostali k dispozici výsledky dendrochronologické analýzy. Náš prvotní odhad stran datace vycházel ze skutečnosti, že skladebné schéma, typy spojů a jejich opracování sekrou, i způsob tesařského značení celé dřevěné konstrukce mají charakter typický ještě pro pozdní středověk. Prvoplánovou představu je ale nutné opustit.

Ze všech dřevěných konstrukcí patra a krovu, včetně zvonové stolice, bylo odebráno celkem 11 vzorků, z nichž 10 se podařilo datovat (Tomáš Kyncl, DendroLab Brno 2023). Většina prvků zvonice byla vyrobena z jedlového dřeva káceného mezi lety 1664 a 1667. Druhý letopočet můžeme nejpravděpodobněji považovat za datum vzniku stavby. Ze sady získaných letopočtů vybočují tři data. První z nich patří severnímu dubovému sloupku zvonové stolice. S ohledem na stav běli je zde datum skácení určeno intervalově mezi léta 1560 a 1577.

Obr. 15: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, pohled od jihu na horní část krovu s křížícími se dvěma úrovněmi hambalků a čtveřicí menších ondřejských křížů. Uprostřed patrná převážka s čepem hrotnice.

Vzhledem k vročení na dochovaném zvonu (viz níže) se můžeme přiklonit k dolní hranici intervalu, a sloupek tak spojit se soudobou zvonovou stolicí, která byla patrně součástí předchozí stavby. Druhé vybočující datum patří severnímu z dvojice dělicích sloupků východní stěny patra. Je vyroben z kmene skáceného v zimě 1656/57. Výchylku o deset let můžeme při absenci stop po druhotném použití vysvětlit jako doplnění chybějícího materiálu ze zásob tesaře, příp. stavebníka. Třetí vybočující datum odpovídá úplně výměně vnitřních dělicích prvků severní stěny patra, kdy nové prvky byly provedeny ze dřeva skáceného mezi lety 1899 a 1901.

Obr. 16: Vítice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, krov, detail míjení křížící se dvojice ondřejských křížů s patrným zeslabením na styku nejbližších prvků.

Soubor 9 vzorků, které datují výstavbu zvonice, zahrnuje prvky krovu, stěn patra a zvonové stolice. Trojice datovaných prvků krovu byla zhotovena ze dřeva pokáceného na přelomu let 1664/1665 a 1665/1666 (2 vzorky). S tím koresponduje trojice dat získaných z trámů nosné rámové konstrukce stěn zvonového patra: dva trámy byly zhotoveny ze dřeva pokáceného v letech 1664/1665 a 1665/1666, na třetí prvek bylo použito dřevo těžené o dekádu dříve – na přelomu let 1656/1657, jak bylo zmíněno výše. Ze zvonové stolice byly analyzovány tři prvky. Jeden se podařilo datovat přesně, a sice na přelom let 1666/1667. Dva další vzorky měly být v takovém stavu, že umožňovala určit dobu skácení dřeva pouze intervalově, a to do let 1560–1577, resp. 1664–1667. Z výše popsaného je tedy zjevné, že výstavba zvonice byla zahájena v roce 1667, příp. krátce poté. Výraznou úpravu severní stěny druhého patra datuje sloupek středního pole, který je kvůli odpadnutí posledních letokruhů při odběru datován intervalově, a to do let 1899–1901.

Otázkou zůstává datování zděného přízemí. Profilace překladu portálu sice vykazuje znaky renesančního tvarosloví, bližší datování ale neumožňuje. Vezme-li navíc v potaz venkovský kontext, nepřekvapilo by nás, pokud by daný překlad vznikl až po polovině 17. století. Zároveň ale nemůžeme vyloučit jeho mnohem větší stáří. Buď tedy zděné přízemí pochází už z 16. století, a časově by tak korespondovalo s dochovaným renesančním zvonem z roku 1560, nebo vzniklo v roce 1667, tzn. zároveň s patrem a krovem.

Ve velkostatkovém fondu archiválií se dochovala účetní kniha vitického záduší, vedená v letech 1668–1688 (SOA Praha, Registra záduší vitického). Pečlivě jsou v ní zaznamenány mimo jiné náklady spojené s nejrůznějšími stavebními pracemi. Náklady, které by odpovídaly výstavbě dřevěného patra a krovu zvonice, v ní zachyceny nejsou. Z této skutečnosti a s přihlédnutím k výše uvedeným výsledkům exaktního datování tesařských konstrukcí tedy můžeme bezpečně vyvozovat,

Obr. 17: Vítice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, krov, pata krátké vzpěry levého ondřejského kříže jižní vazby s plátovým spojem s vazným trámem. Na obou prvcích je patrná stejná značka kreslená rudkou.

Obr. 18: Vítice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, krov, severní námetek západní vazby s pravidelně rozmístěnými otvory po žebříkových příčlích.

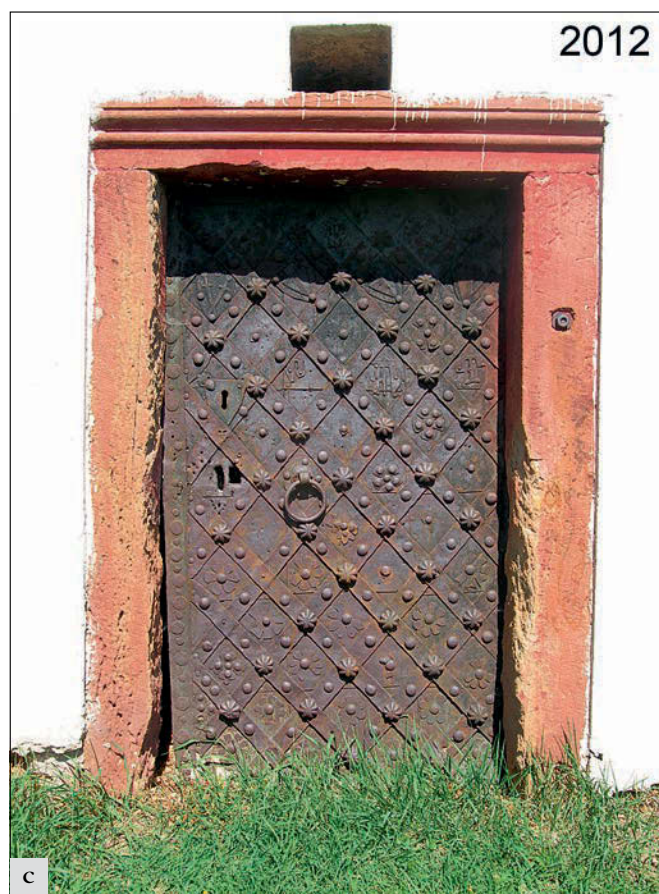
vat, že výstavba zvonice (přinejmenším jejího patra a krovu) proběhla v roce 1667. V roce 1668 bylo vyplaceno 24 krejcarů za zhotovení dvojice okenic do zvonice, což patrně představovalo konečný úkon v rámci náročné stavební akce.

Ve světle našich zjištění o stavebním vývoji zvonice může na první pohled překvapovat zápis, který se v knize register vitického záduší vztahuje k roku 1671. Tehdy dostali zedníci zaplacen 2 zlaté a 48 krejcarů „od podezdění nových trámů, zdalíž kde potřeba ukazovala při spravování zvonice“. A současně tesaři dostali zaplacen 20 zlatých a 18 krejcarů „od udělání novy hranice pod velký zvon a podvlečení polštářů nových pod celou zvonici, kleštěmi, kdež co potřeba bylo dobře upevnění a spravení, neb sice prve celá zvonice velmi

nebezpečná byla a činila hrubé obávání, aby někdy pokudž by se časně spraviti nedala za mnoho peněz škody neudělala“. Ačkoli se v zápisu hovoří o stavebních pracích na zvonici, je stěží představitelné, aby se takto náročná oprava týkala zvonice stojící na hřbitově. Není možné, aby po pouhých čtyřech letech došlo ke kompletní výměně prahového roštu. Za mnohem pravděpodobnější proto považujeme možnost, že se daný zápis vztahuje k úpravám zvonového patra kostelní věže. Tomu nasvědčují i zmínky o kleštinách. Jejich použití je mnohem pravděpodobnější u zdiva věže než v případě zvonice, jejíž zděné, relativně nízké přízemí sotva vyžadovalo nějaké ztužení.

Středověké dveře

Ve vstupu do přízemí zvonice byly donedávna osazeny středověké pobíjené dveře. Protože následkem povětrnosti došlo k poškození jejich kovového pláště i vlastní dřevěné konstrukce, byly v roce 2019 demontovány, očištěny a základně restaurátorsky ošetřeny. Od té doby leží zabalené v krycí fólii v interiéru kostela, kde čekají na další etapu restaurování. Pro badatelské účely jsou dnes nepřístupné, k dispozici máme alespoň historické fotografie lící strany dveří z různých let (nejstarší již z počátku 20. století) a fotografickou dokumentaci vyhotovenou v roce 2019 při restaurátorském průzkumu, z něhož vzešla zpráva koncipovaná jako návrh způsobu budoucí konzervace (Nikendey – Veselý 2019). Soubor doprovodných fotografií není optimální, některé podstatné konstrukční prvky nejsou zachyceny v potřebném detailu. Naše závěry limituje hlavně skutečnost, že rub dveří jsme neměli možnost poznat z autopsie.

Obr. 19: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, porovnání stavu gotických dveří: a – stav před rokem 1907 (foto Unie Vilím, Praha, z pozůstalosti A. Podlahy; sbírka fotografické dokumentace NPÚ GnŘ); b – stav v roce 1962 (fotoarchiv NPÚ ÚOP SČ v Praze); c – stav v roce 2012 (foto J. Veselý).

Obr. 20: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, rubová strana gotických dveří po vysazení ze závěsů. Dobře patrné je konstrukční uspořádání popsané v textu (foto L. Veselý, 2018).

Obr. 21: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, detail gotických dveří. Náboje s trnem, osazený na spodní hraně dveřního křídla. Patrné je, že spodní pás okování dveří je v místě, kde náboj obepíná, deformovaný (foto L. Veselý, 2019).

Obr. 22: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, zámek gotických dveří (foto L. Veselý, 2019).

Přestože dveře rozměrově korespondují s portálem v přízemí zvonice, v daném místě byly použity druhotně. Vzhledem k charakteru jejich kovového vnějšího pláště je sotva představitelné, že by vznikly po polovině 17. století. Pocházejí nepochybně ze středověku, postrádají však prvky chronologicky natolik citlivé, aby umožnily užší vymezení doby vzniku. Datovat je proto můžeme jen rámcově do 14. až 15. století. Ve starší soupisové literatuře narazíme na zmínku, že dveře byly původně osazený v „hlavním vchodu do kostela“ (Podlaha 1907a, 66), což se shoduje s dobovou zmínkou v pamětní knize farnosti (SOkA Kolín, *Gedenkbuch der Wittitzer Pfarre 1836–1883*, 20). Ze zápisů v pamětní knize také vyplývá, že k přenesení dveří došlo mezi lety 1853 a 1860, kdy proběhla výrazná přestavba kostela.

Jádro konstrukce dveří je tvořeno dvěma fošnami spojenými jedním plně zapuštěným svlakem, umístěným v horní třetině. Nezvyklá absence druhého svlaku je suplována čtyřmi vodorovnými kovanými pásy, z nichž dva fungují zároveň jako závěsy. Druhé dva spojují fošny na horním, resp. dolním okraji. Dveře byly v portálu zvonice uchyceny pomocí závěsů, které považujeme za původní konstrukční prvky. Jednak proto, že svým charakterem odpovídají pásům podél horního a dolního okraje dveří. A pak ze skutečnosti (dobře patrné z fotografie rubové strany dveří), že se jedná o zdvojené závěsné pásy, tj. pásy, které objímají fošny nejen z rubové, ale i z lícové strany. Z pásů přibitých k lícové straně dveří vidíme na fotografii pouze zašpičatělé konce, přehnuté přes hranu jádra a přibité k jeho rubu (obr. 19). Část těchto pásů, probíhající na lícové straně křídla, je skryta pod plechovým pláštěm. Pásy svazující jádro na horním a dolním okraji objímají fošny z obou stran stejným způsobem jako pásy závěsů. Na lícové straně jsou však

přibity přes plechové pláty a tvoří součást obvodového rámu pobití.

Na fotografiích pořízených restaurátorem je patrné, že na závěsové straně je do hrany fošny ve spodním rohu vložen kovový „náboj“ s trnem (obr. 21). „Náboj“ je objímán dolním lemujícím pásem. Prvek vypadá jako patní trn točnicového závěsu, který by však musel být s ohledem na konstrukční charakter závěsů druhotný. Tomu odpovídá i hrubý zásah do fošny, který jeho vložení vyvolalo. Analogická partie při horním okraji dveří není z fotografií dostatečně dobře patrná. Viditelný je zde pouze zahnutý špičatý konec svislého obvodového pásu pobití lícové strany dveří. Jestliže pásové závěsy jsou nepochybně původními konstrukčními prvky dveří, nutně musíme vysvětlit existenci „točnice“. Tuto skutečnost si vykládáme tak, že dveře mohly být osazené na třech místech. Původně byly zavěšeny pomocí závěsů; ve druhé fázi byly konstrukčně změněny na dveře točnicové (aniž by byly odstraněny závěsy, což muselo znamenat konstrukční obtíže na ostění, do nějž byly vsazeny); ve třetí fázi, kdy se ocitly ve vstupu do přízemí dnešní zvonice, byly znovu zavěšeny na původních závěsech.

S výše popsanou skutečností může souviset i složitější vývoj, jímž prošel způsob uzamykání. Klíčové dírky jsou umístěny ve dvou úrovních, a to poměrně blízko nad sebou. Kromě neobvyklosti situace s existencí dvojice zámků je patrné, že zámky, pokud by byly obdobně veliké, by vzájemně kolidovaly. Dnešní zámek – gotického konstrukčního typu s odkrytou mechanikou na podkladním plechu lichoběžníkového tvaru – je osazen na spodní klíčové dírce. Datovat jej můžeme od doby vzniku dveřního křídla až do 16. století. Konstrukci zámku chronologicky odpovídá i tvar dnes zmizelého štítku, s charakteristickou aplikací k navádění klíče do dírky. Podobu

štítku známe z historických fotografií (obr. 23), neboť zmizel někdy po roce 1962. Dochovaný štítek, patřící k horní klíčové dírce, evokuje svým tvarem heraldický štítek, přičemž je zdoben liliovým dekorem, jenž vybílá z horních cípů.

Na fotografiích z let 1907 a 1962 vypadají oba štítky jako součást celku kovového pláště dveří, neboť jejich okraje zabíhají pod dělicí pásy, v případě horního štítku též krycí růžici hřebu (obr. 19, 23). Při bližším pohledu a po srovnání s dnes odhalenou situací je patrné, že pod nedochovaným spodním štítkem se nacházejí dva klíčové otvory. Jeden z nich souhlasí s dnešní polohou zámku a je funkční, vlevo od něj a o poznání níže je však další, dnes nefunkční, který je patrně starší. Tento na spodní straně pod nedochovaným štítkem lehce přesahoval. Klíčová dírka, již kryje dochovaný štítek, odpovídá svojí vzdáleností od hrany dveří spíše tomuto, dnes nevyužitému otvoru. Ve zmizelém štítku se při levém okraji nachází větší kruhový otvor, odpovídající polohou hornímu rozšíření nevyužitých klíčových dírek. Vztah zmizelého štítku k pásům a plátům pláště je sice podobný, jako u štítku horního, při jeho osazování došlo ale zjevně k odpadnutí hlav nejbližších dvou hřebů pláště a naopak spodní otvor pro hřeb při pravém okraji štítku nebyl vůbec využit. Situaci interpretujeme tak, že dveře byly v první fázi vybaveny menším zámkem v poloze odpovídající hornímu, dochovanému štítku. Pro jeho osazení byl mírně přitesán konec svlaku na zadní straně dveří. Původní zámek byl při přemístění dveří do nové polohy posunut níže, přičemž vznikl nový otvor. V poslední fázi došlo k nahrazení původního zámku zámkem současným, pro který musela být vytvořena nová klíčová dírka dále od hrany dveří. Nový zámek byl rovněž přenesen, z jiných dveří, a to včetně štítku, při jehož vkládání došlo k odpadnutí hlavic dvojice hřebů pláště. Otázkou zůstává účel kruhového otvoru při levém okraji tohoto štítku.

Lícni strana fošen je kompletně oplechována. Základ pokrytí tvoří osmnáct obdélníkových plátů kladených s překryvy v šesti vodorovných řadách. Přes ně probíhá pravidelný diagonální rastr pásů, vytvářející síť 42 čtvercových polí a 20 doplňkových polí trojúhelníkových. Další pásy lemují okraje dveří. Pláty a pásy jsou probity hřeby s různými hlavicemi. Hřeby umístěné v křížení diagonálních pásů mají masivní vrubované hlavice (rozety/růžice), hlavice ostatních hřebů jsou nezdobené. Součástí kovaného pokrytí je i kruhové držadlo – přítuha.

Nakoso postavená čtvercová pole vymezená pásy jsou vyplněna ozdobnými prvky. Kromě tří řad polí, jež probíhají v horní třetině dveří, se ve všech ostatních řadách uplatňují jednoduché rozety. Rozet bylo původně na dveřích bezmála 30, dnes je jich dochováno v různém stupni úplnosti něco přes polovinu, v řadě případů zůstala zachována jen středová partie bez okvětních lístků. Rozety se vzájemně liší počtem lístků i provedením, část jich je plastických, část jen vysekaných z plechu. Některé jsou preciznější, jiné téměř „odbyté“ (okraje lístků jsou hranaté či naopak všelijak pokroucené).

Odlišně jsou pojednány dvě nejvyšší horní řady a čtvrtá řada odshora (obr. 24). V nejhornější a ve čtvrté řadě odshora se nacházejí písmena, ve druhé řadě odshora znakové štítky. V první a čtvrté řadě odshora jsou umístěny litery, vždy po jedné v poli. Vlastně jsme skoro na pochybách, zda bychom měli používat termín litery. Jde spíše o prvky písmeny očividně inspirované, v horním řádku např. B, ve spodním M či T. Těžko rozhodnout, nejsou-li dané prvky pouhými nápodobami písmen (takové případy nejsou ve své době ojedinělé). Čtyři pole druhé řady jsou vyplněna čtyřmi erbovními štítky se dvěma typy figur: v prvním poli (zcela vlevo) jsou to překřížené meče, ve druhém až čtvrtém poli radlička. Štítky s radličkami jsou vzájemně odlišně orientovány. Dvakrát (ve druhém a třetím poli) směřují hrotem vpravo dolů, na posledním, čtvrtém štítku (zcela vpravo), hrotem dolů, resp. mírně vlevo. Což už

Obr. 23: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, dvojice klíčových dírek gotických dveří, dosud s oběma štítky (výřez z obr. 19a).

Obr. 24: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, detail kovaného pláště gotických dveří s řadou aplikací ve formě liter a heraldických štítků. Také je patrné uspořádání otvorů klíčových dírek v místě zmizelého štítku (foto L. Veselý, 2019).

samo o sobě naznačuje, že tu nešlo o erbovní znamení ve smyslu zástupného symbolu konkrétního nositele či nositelů.

Otázku, do jaké míry znaková výzdoba mohla alespoň teoreticky souviset se sociální sítí kostela, nedokážeme uspokojivě řešit, ale přesto je třeba si ji položit. Na základě skutečností, které je dnes možné zjistit o nositelích daných erbovních znamení a osobách s vazbami k Viticím, vyznívá odpověď negativně. Nositeli erbu radličky byli Pluhové z Rabštejna i další rody s příjímím Pluh – Pluh z Dírného, Pluh z Orlíka (Sedláček 2002, 19–22). Jako nositele erbu zkřížených mečů můžeme jmenovat především rody Tluksů z Buřenic, z Božejova, z Mečkova a Vrabských z Vrabí (Sedláček 2001, 333–336). Ani u jednoho z uvedených rodů není možné prokázat vazbu některého z jejich příslušníků k Viticím, resp. ke zdejšímu kostelu (což

by nezbytně nemuselo být podmíněno vazbou k Viticím). Negativní závěr platí i při opačném pohledu: erby osob, jejichž vazby k Viticím jsou prameny zachytitelné, neodpovídají zkříženým mečům ani radličce (dlouhodobě doložen rod z Lipan, příležitostně i některé další). Predikát „z Vitic“ není doložen, nejasná je i funkce opevněného sídla u vsi. Držiteli části vsi ve 14. a 15. století byli vladkové z Lipan; 1388 – cca 1400 majetkovými právy disponoval Mikuláš Vrbík z Tismic, od pozdního 15. století Slavata z Chlumu a Mirkové ze Solopysk (*Sedláček 1927, 23*). Roku 1424 byli patrony kostela Hereš de Colessye (Kolesa??) a jeho bratři (*Sčk, kartotéka*); 1396, † Pešík Vachan z Ledče daroval vitického kostelu 1 kopu českých grošů platu (*Sčk, kartotéka*).

Bez ohledu na mezerovitost pramenné základny se jeví jako pravděpodobné, že ve výzdobě vitických dveří představovaly erby stejně jako litery pouhé dekorativní prvky. Tento závěr není nijak překvapivý. Zvláště pokud jde o písmena a jejich nápodobu, existuje pro pozdní středověk celá řada publikovaných příkladů jejich užití jako pouhého dekoru bez jakéhokoli dalšího významu. Četné doklady nalézáme např. ve výzdobě keramických výrobků – na kachlích, dlaždicích i nádobách (*Klápště 2015*). Ale třeba i mezi nápisy na gotických zvonech připadne občas na písmena, jejichž sestava nedává smysl, přičemž nejspíš nejvhodnější interpretace je ta, že šlo o pouhou nápodobu textu (*Flodr 1973, 156–157; Mlčák 2014, 37*). Totéž – *mutatis mutandis* – platí i o erbovních / znakových štítcích (*Šimůnek 2023*); do kategorie heraldického dekoru nakonec svým tvarem spadá i shora zmíněný štítek na horní klíčové dírci.

Zvony

Zvonová stolice je určena pro zavěšení trojice zvonů, s širším středovým polem a užšími krajními. Dnes jsou na stoličce zavěšeny dva zvony. Jeden z nich byl zhotoven roku 1925 jako náhrada za jeden z dvojice zdejších zvonů zrekvírovaných v první světové válce. Tehdy byly svěřeny dva krajní (relativně menší) zvony. Oba zmizelé zvony jsou stručně zmíněny v soupisové literatuře. Jeden, pocházející „asi ze století 15.“ (*Podlaha 1907a, 66*), byl opatřen latinským nápisem (přepis: *Podlaha 1907b, 217*). Druhý byl rovněž opatřen nápisem, který uváděl, že byl vyroben v roce 1893, a to přelítím starého zvonu z roku 1739, darovaného k vitickému kostelu vévodkyní Marií Terezií Savojskou (*Podlaha 1907a, 66*).

Dochovaný zvon s šesti uchy je opatřen nápisem umístěným ve dvou řádcích pod čepcem. Součástí nápisu, vyvedeného v minuskulí a obligátně hlásajícího úctu k Bohu, je i vročení – 1560 (přepis: *Podlaha 1907b, 215–216; Vácha 1990*). Přestože nápis neobsahuje jméno zvonáře, letopočet se stal vodítkem k jeho identifikaci. Přesvědčivá dedukce se zakládá na zmínce o dluhu Vitických za zvon, zaznamenaném v roce 1562 mezi dalšími pohledávkami v kšaftu kutnohorského zvonáře Rafaela Klabala (*Vácha 1990*). Kromě nápisu je zvon opatřen reliéfní výzdobou v podobě dvojice vedle sebe umístěných figur světců. Podle charakteristických atributů rozpoznáváme sv. Filipa a sv. Jakuba. Kované srdce je na všech stranách zdobeno jednoduchými vysekanými geometrickými a rostlinnými ornamenty. Mezi nimi nalezneme uprostřed jedné z širších stran vročení – 1765. Zavěšení zvonu bylo upraveno ve stejném roce, kdy byl pořízen vedlejší menší zvon. Svědčí o tom namalovaný letopočet 1925, umístěný mezi trmeny na starší dřevěné hlavě.

Ve výše zmíněné knize register vitického záduší jsou několikrát zaznamenány menší opravy související s převěšením zvonů. Nás hlavně zaujme zápis z roku 1671, kdy jsou zmíněny tři zvony umístěné ve zvonici: „největší v posvěcení sv. Šimona a Judy, prostřední sv. Václava, malý sv. Jana“ (*SOA Praha,*

Obr. 25: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, zvon z roku 1560 včetně zavěšení a mladšího vročení na dubové hlavě.

Obr. 26: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, plastiky světců a část nápisu na východní straně zvonu z roku 1560.

Registra záduší vitického). Ani jedno z daných označení překvapivě nekoresponduje s vyobrazeními světců na dochovaném zvonu z roku 1560.

Závěr

Výsledky dendrochronologické analýzy krovu a stěn vitické zvonice ukazují, jak ošidné může být intuitivní datování, založené pouze na archaickém charakteru tesařských konstrukcí. Skladba a tesařské zpracování stěn i základních vazeb krovu by nevyklučovaly pozdně středověký původ. V souvislosti s dochovaným zvonem z roku 1560 a tvaroslovím nadpraží vstupu do přízemí byl ale vznik konstrukce kladen právě do poloviny 16. století. Rozdíl mezi kvalifikovaným odhadem a exaktním zjištěním činí v toto případě celé jedno století, neboť patro a krov vznikly prokazatelně v roce 1667. Ze stavebněhistorického hlediska je nicméně podstatnější charakter dřevěných konstrukcí krovu i patra.

Obr. 27: Vitice, zvonice u kostela sv. Šimona a Judy, detail srdce zvonu ulitého roku 1560. Srdce je mladší; součástí vysekávané dekorace je i vročení 1765.

Tesařsky dosti náročná rámová konstrukce stěn s množstvím pronikajících se ondřejských křížů byla ve své době anachronická. Pro srovnání můžeme zmínit o 20 let starší konstrukci pláště zvonice v Praze-Podolí (Veselý 2006, 99) s jednoduchými ztužujícími pásy v rozích rámu stěn, kterou můžeme považovat za dobový konstrukční standard. Formování osmibokého tvaru stanové střechy vitické zvonice není, jak tomu obvykle u podobných střech bývá, založeno na křížících se jednoduchých svislých vazbách nebo samostatných krokvic postavených na radiálním patním roštu okolo pevné vysoké hrotnice, ale na složité svébytné konstrukci, stereotomicky vytvořené jako průnik dvojice sedlových krovů vyloženě středověkého charakteru. Jehlanového tvaru je zde dosaženo náklonem vazeb. Analogický krov se nám zatím u žádné ze zvonice či věže s obdobným tvarem zastřešení nepodařilo dohledat.

Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ Nemovitě památky v ČR, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

Restaurátorovi Liboru Veselému děkujeme za poskytnutí fotografické dokumentace středověkých dveří, Šárce Kolářové a Aleně Nachtmannové děkujeme za pomoc při vyhledávání a interpretaci archiválií.

Ing. arch. Jan Veselý (vesely.jan@npu.cz),
Mgr. Jan Kypta, Ph.D. (kypta.jan@npu.cz):
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, Sabinova 373/5, Praha 3.
PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc. (simunek@hiu.cas.cz):
Historický ústav Akademie věd ČR, Prosecká 809/76, Praha 9.

PRAMENY A LITERATURA

- Flodr, M. 1973: Nápis na středověkých zvonech, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C20, s. 143–157.
- Klápště, J. 2015: Littera scripta, in: T. Gärtner – S. Hesse – S. König edd., Von der Weser in die Welt: Festschrift für Hans-Georg Stephan zum 65. Geburtstag. Langenweissbach, s. 171–180.
- Kuča, K. 2015: Dřevěné a polodřevěné kostely, kaple a zvonice České republiky. Praha.
- Mlčák, L. 2014: Zvony na Moravě a ve Slezsku. Olomouc.
- Nikendey, V. – Veselý, J. 2019: Průzkumová zpráva a restaurátorský záměr na restaurování vstupních dveří do zvonice kostela sv. Šimona a Judy ve Viticích. Rkp. uložen v archivu NPÚ ÚOP SC v Praze.
- Podlaha, A. 1907a: Posvátná místa Království českého. Arcidiecese pražská I. Praha.
- Podlaha, A. 1907b: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém XXIV. Politický okres českosbrodský. Praha.
- Ščk, kartotéka: Kartotéky Augusta Sedláčka (<http://www.august-sedlacek.cz/>).
- Sedláček, A. 1927: Hrad, zámky a tvrze Království českého XV. Kouřimsko, Vltavsko a J.-Z. Boleslavsko. Praha.

- Sedláček, A. 2001: Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty 2; V. Růžek ed., Praha.
- Sedláček, A. 2002: Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty 3; V. Růžek ed., Praha.
- SOA Praha, Registra záduší vitického: Státní oblastní archiv Praha, velkostatek Kostelec nad Černými lesy, inv. č. 393 Registra záduší vitického, 1668–1688, inv. č. 416, kniha č. 393.
- SOA Kolín, Gedenkbuch der Wittitzer Pfarre 1836–1883: Státní okresní archiv Kolín, fond Farní úřad Vitice, Gedenkbuch der Wittitzer Pfarre 1836–1883.
- Sommer, J. 1987: Ke stavební historii kostela sv. Šimona a Judy ve Viticích, Památky středních Čech 2, s. 64–68.
- Šimůnek, R. 2023: Erb ve středověku jako dekorativní prvek, Průzkumy památek XXX, č. 2, v tisku.
- Vácha, P. 1990: Zvon Rafaela Klabala, Památky středních Čech 5, s. 149–152.
- Veselý, J. 2006: Areál farního kostela sv. Michaela archanděla v Praze Podolí. Příspěvek k poznání historických dřevěných konstrukcí, Průzkumy památek XIII, č. 1, s. 88–102.

Der Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda in Vitice bei Kouřim

Das Ziel dieses Artikels ist die Präsentation der Ergebnisse einer Detailuntersuchung des Glockenturms bei der Pfarrkirche St. Simon und Juda in dem Dorf Vitice (Bezirk Kolín). Nach der archaisch wirkenden Konstruktion des Stockwerks und des Dachstuhls des Zeltdachs wurde der Glockenturm in der bisherigen Literatur in die erste Hälfte des 16. Jahrhunderts datiert. Tatsächlich wurde er aber am Ende der 60er des 17. Jahrhunderts errichtet, wie aus den Ergebnissen einer dendrochronologischen Analyse eindeutig hervorgeht. Die ex-

akte Datierung mindert freilich nicht den Wert der bemerkenswerten Zimmermannskonstruktion, die im Zentrum unseres Interesses steht.

Das Erdgeschoss des Glockenturms ist gemauert, das Stockwerk ist aus Holz. Die Wände des Stockwerks werden von einer Rahmenkonstruktion gebildet mit versteiften, sich durchdringenden Andreaskreuzen, die von außen mit Brettern beschlagen ist.

Der sich im Stockwerk befindende Glockenstuhl entstand in seiner heutigen Gestalt gleichzeitig mit den übrigen Holzkonstruk-

tionen. In ihm wurden aber einige Elemente von seinem Vorgänger verwendet, gleichzeitig mit der älteren von zwei erhaltenen Glocken. Diese wurde 1560 gegossen.

Der Dachstuhl ist gegründet auf zwei Paaren sich kreuzender Bundbalken, die auf dem oberen umlaufenden Kranz der Stockwerkwände aufliegen. Die eigentliche Tragekonstruktion des Dachstuhls bilden vier schiefe Vollgespärre. Jedes der Gebinde besteht aus einem Bundbalken, zwei Sparren, zwei Kehlbalcken und drei Andreaskreuzen. Die Kehlbalcken sind relativ hoch platziert. Ein kleineres Andreaskreuz befindet sich zwischen den Kehlbalcken, wobei es den unteren Kehlbalcken mit den Sparren verbindet. Die beiden übrigen größeren, einander durchdringenden Andreaskreuze befinden sich in der unteren Hälfte des Gebindes und verbinden den Bundbalken mit den Sparren. Die Position der Kehlbalcken und Andreaskreuze ist in den gegenüberliegenden Gebinden immer die gleiche. Im zweiten Paar ist sie jedoch verschoben, damit die Elemente beim Durchdringen einander ausweichen. Die Zimmermannskonstruktionen des Glockenturmes sind in ihrer Struktur ungewöhnlich komplex und in ihrer Entstehungszeit äußerst anachronistisch. Wir kennen heute in Böhmen keine vergleichbare Konstruktion.

Die gleiche Aufmerksamkeit wie die Konstruktion des Dachstuhls und des Stockwerks verdient auch die mittelalterliche Tür, die im Eingang in das gemauerte Erdgeschoss des Glockenturms zweiterverwendet wurde. Auch sie hat eine atypische Konstruktion mit einer einzigen Querleiste und mit einer Metallverkleidung, die an der Vorderseite befestigt ist. Sie ragt unter anderem dadurch hervor, dass in der Schmuckverkleidung Wappenschilde und Buchstaben zur Geltung kommen. Der heraldische Schmuck war genauso wie die Buchstaben offensichtlich bloßer Dekor ohne tiefere Bedeutung. Eine genaue Datierung der Tür kennen wir nicht, ihre Entstehung können wir aber in das 15., eventuell sogar an das Ende des 14. Jahrhunderts setzen.

Abb. 1: Vitice (Bezirk Kolín), Gesamtansicht des Areals der Kirche St. Simon und Juda mit dem Glockenturm und dem Friedhof von Süden (Foto Unie Vilím, Prag; vor 1907; aus dem Nachlass von A. Podlaha; Sammlung der fotografischen Dokumentation NPÚ GnŘ [Nationales Denkmalinstitut, Generaldirektion]).

Abb. 2: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Gesamtansicht von Südosten. Bei der linken Ecke ist an der Grenze des gemauerten und hölzernen Teils der Knick und das Überstehen der südlichen Wand des Stockwerks erkennbar (Foto J. Veselý, 2023).

Abb. 3: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Gesamtansicht von Nordosten, in der Gegenwart und vor der letzten Instandsetzung. Erkennbar sind die Unterschiede in der Anzahl der Öffnungen und der Anordnung der Bretterverschalung, besonders im unteren Bereich. Ursprünglich reichten die Bretter an der Nordseite tiefer als an der Ostseite, in Übereinstimmung mit dem Höhenniveau der Lagerung der Schwellen der Wände. (a – Foto H. Hermannová, 2001; b – Foto J. Veselý, 2023).

Abb. 4: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Sog. Kaiser(pflicht)exemplar der Mappe des Stablen Katasters der Gemeinde Vitice von 1841. Ausschnitt mit Kirchenareal; Glockenturm mit Pfeil markiert (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru [Zentralarchiv für Landvermessung und Kataster]).

Abb. 5: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Grundrisse und vertikale Schnitte (Aufmaß J. Veselý – J. Kypka, 2023; Zeichnung J. Veselý).

Abb. 6: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Erdgeschoss, Südwand der Leichenkammer mit Eingangsnische. Unter der Decke sind Reste einer illusionistischen Rahmung an den Wänden erkennbar (Foto J. Veselý, 2023).

Abb. 7: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Portal der Leichenkammer mit einer Scheintür (Foto J. Veselý, 2023).

Abb. 8: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Detail des Portals der Leichenkammer. Vergleich des Details der Laibung mit dem profilierten Sturz vor der Putzsanierung und gegenwärtig (a – Ausschnitt, Fotoarchiv NPÚ ÚOP SČ [Nationales Denkmalinstitut, Gebietsfacharbeitsstelle Mittelböhmen] in Prag, 1962; b – Foto J. Veselý, 2023).

Abb. 9: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Schema der konstruktiven Anordnung der Rahmen der Außenwände des Stockwerks des Glockenturms (gegenwärtiger Zustand) und gespiegelte Ansichten auf das südliche und östliche Gebinde des Dachstuhls. Jüngere Eingriffe grau markiert (Aufmaß J. Veselý – J. Kypka, 2023; Zeichnung J. Veselý).

Abb. 10: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Ansicht der typischen Weise der Versteifung des Randgefachs der Rah-

menkonstruktion der Wände des Stockwerks mit zwei sich durchdringenden Andreaskreuzen. Östliches Gefach der Südwand (Foto J. Veselý, 2023).

Abb. 11: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Detail der Pawlatsche mit der Eingangstreppe in das Stockwerk. Erkennbar sind die ursprünglichen Fensterläden in der Mitte der Ostwand (Foto J. Veselý, 2023).

Abb. 12: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Eingangstür des Stockwerks mit archaischen Türbändern und Querleisten, dem Eintretenden zugewandt. Am Pfosten im Hintergrund nach der Entfernung des Arms des unteren Andreaskreuzes des südlichen Gefachs der Ostwand das leere Zapfenloch erkennbar (Foto J. Veselý, 2023).

Abb. 13: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Glockenstuhlsprengrwerk. Blick auf das zweite Gebinde von Süden (Foto J. Veselý, 2023).

Abb. 14: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Durchblick von der nordöstlichen Ecke des Stockwerks in den Dachstuhl, auf die Durchdringung des östlichen Gespärre Nr. 4 mit dem nördlichen Gespärre Nr. 2. Im Vordergrund die Konstruktion der Ost- und der Nordwand des Stockwerks und die vier Aufschieblinge bei der Ostecke (Foto J. Veselý, 2023).

Abb. 15: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Blick von Süden in den oberen Teil des Dachstuhls mit den beiden sich kreuzenden Ebenen der Kehlbalcken und den vier kleineren Andreaskreuzen. In der Mitte erkennbar das Querholz mit dem Zapfen des Kaiserstiels (Foto J. Veselý, 2023).

Abb. 16: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Dachstuhl, Detail der Passage der beiden sich kreuzenden Andreaskreuze mit erkennbarer Kehlung an der Kontaktstelle der nächsten Elemente (Foto J. Veselý, 2023).

Abb. 17: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Dachstuhl, fünfte der kurzen Streben des linken Andreaskreuzes des südlichen Gebindes mit einer Blattverbindung mit dem Binderbalken. An beiden Elementen ist das gleiche mit Röteln gezeichnete Zeichen erkennbar (Foto J. Veselý, 2023).

Abb. 18: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Dachstuhl, nördlicher Aufschiebling des westlichen Gespärre mit den gleichmäßig verteilten Öffnungen nach der Leitersprossen (Foto J. Veselý, 2023).

Abb. 19: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Vergleich des Zustands der gotischen Tür: a – vor 1907 (Foto Unie Vilím, Prag; aus dem Nachlass von A. Podlaha; Sammlung der fotografischen Dokumentation NPÚ GnŘ [Nationales Denkmalinstitut, Generaldirektion]); b – 1962 (Fotoarchiv NPÚ ÚOP SČ [Nationales Denkmalinstitut, Gebietsfacharbeitsstelle Mittelböhmen] in Prag, 1962; c – 2021 (Foto J. Veselý, 2012)).

Abb. 20: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Rückseite der gotischen Tür nach dem Aushängen aus den Angeln. Gut erkennbar ist die im Text beschriebene konstruktive Anordnung (Foto L. Veselý, 2018).

Abb. 21: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Detail der gotischen Tür, Nabe mit Zpfen, angebracht an der Unterkante des Türblatts. Erkennbar ist, dass das untere Band des Türbeschlags an der Stelle, an der es die Nabe umschließt, verformt ist (Foto L. Veselý, 2019).

Abb. 22: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Das Schloss der gotischen Tür (Foto L. Veselý, 2019).

Abb. 23: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Zwei Schlüssellocher der gotischen Tür, bis jetzt mit beiden Schildern (Ausschnitt aus Abb. 19a).

Abb. 24: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Detail der schmiedeeisernen Verkleidung der gotischen Tür mit einer Reihe von Applikationen in Form von Buchstaben und heraldischen Schildern. Ebenfalls erkennbar ist die Anordnung der Öffnung der Schlüssellocher an der Stelle des verschwundenen Schilds (Foto L. Veselý, 2019).

Abb. 25: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Glocke von 1560 einschließlich Aufhängung und jüngerer Datierung auf dem Eichenkopf (Foto J. Veselý, 2023).

Abb. 26: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Plastiken von Heiligen und ein Teil der Inschrift an der Ostseite der Glocke von 1560 (Foto J. Veselý, 2023).

Abb. 27: Vitice, Glockenturm bei der Kirche St. Simon und Juda, Detail des Klöppels der 1560 gegossenen Glocke. Der Klöppel ist jünger; Bestandteil der eingravierten Dekoration ist auch die Datierung 1765 (Foto J. Veselý, 2023).

(Übersetzung S. Bartilla)